

Boris Fausto
Brazília rövid története

Budapest, Equinter, 2011. 346 p.

Kiváló recenziójában Urbán Bálint „par excellence posztmodern nemzetként” emlékezik meg Brazíliáról,¹ melynek – ahogy egyébként az egész latin-amerikai térségnek – legjellemzőbb vonásai a keveredés, illetve a határok és a hagyományos (európai-nyugati) paradigmák folyamatos lebontása. Ugyanakkor ha Brazília történetének magyarországi kutatását vesszük górcső alá, más szempontból érvényesül e posztmodern jelleg. A kevés, e témában született írás alacsony példányszámú tanulmánykötetekben, monográfiákban és szakfolyóiratokban bújjik meg, s – mivel több életműről van szó – számtalan, apróbb-nagyobb témát ölel fel: a pozitívizmus szerepétől a demokratikus nyitáson át Getúlio Vargas diktatúrájának kultúrpolitikáig. Mindez azt eredményezi, hogy hiába a szétszórt tanulmányok esetenkénti dicséretes összegereblyézése,² a Magyarországon fellelhető anyag nagyjából olyan mozaikos, mint Julio Cortázar Sántaiskolája – tán azzal a kitételrel, hogy még egy, az argentin írófejedelem minden igényét kielégítő aktív olvasó számára sem teszi lehetővé egy teljes Brazília-kép megalkotását.

Tegyük hozzá, a még mindig igen fiatal magyar latin-amerikanisztika számos hiátusának csak egyikéről van szó. A szubkontinens átfogó történetéről nagyjából annyi kötet jelent meg, mint az egyes nemzeteinek történetéről összesen. A Latin-Amerika-történetek Wittman Tiborral (1971) kezdődő sorát Anderle Ádám folytatta (1998), majd Semsey Viktória szánt neki 2008-ban fél kötetet. (Van még egy 1942-ig visszavezethető genealógiájú, de még 1997-ben is egyetemi jegyzetként újranyomott Tolnai György-füzet is, de ritkán tesznek róla említést.) Ezzel szemben a térség országtörténetei mind ez ideig két nemzetre korlátozódtak: Mexikóra (az ezredfordulón két fordítás is megjelent a közép-amerikai országról)³ és Kubára (Anderle Ádám munkája). Miután a számos, Latin-Amerika felzárkózására kidolgozott, meg nem valósult tervből épp Brazíliáé látszik megvalósulni az elmúlt tíz évben, egyre kiáltóbbá vált az ellentét a szambára, capoeirára, Copacabanára, Paulo Coelho-ra meg persze Ronaldinho-ra korlátozódó felszín-Brazília és a sokszínű, gazdag múltú, a miénkhez hasonlóan gyakran megszakított fejlődésű ország igazi képe között.

Éppen ezért volt úttörő jelentőségű Boris Fausto 1999-ban kiadott, angolra még ugyanabban az évben lefordított Brazília-történetének tavaly év végi, magyarországi megjelenése. Ugyanilyen jelentőségű a honi luzitanisztikában José Hermano Saraiva szintén 2011-ben lefordított portugál históriája. Fausto feladata – 350 sűrűn szedett, apró betűs

1 *Urbán Bálint*: Van-e Brazília a Copacabánán és a Cukorsüvegen túl? Prae.hu. Általános művészeti portál. <http://www.prae.hu/prae/articles.php?type=2&cat=3&aid=4578> (A letöltés ideje: 2012. február 10.)

2 Itt legfőképp *Horváth Gyula*: Ültetvény és politika. Tanulmányok Brazília történetéből. Hispánia, Szeged, 1996; illetve *Szilágyi Ágnes Judit*: Metszéspontok. Tanulmányok a portugál és a brazil történelemről. SZTE Történettudományi Doktori Iskola Modernkori Programja, Szeged, 2009 című munkákra utalok.

3 *Lynn V. Foster*: Mexikó története. Ford. Fazekas Benedek. Pannonica, Bp., 1999; illetve *Daniel Cosío Villegas et al.*: Mexikó rövid története. Szerk. Scholz László. Ford. Pávai Patak Márta. Eötvös, Bp., 2002.

oldalban összefoglalni egy Magyarországnál kilencvenegyszer nagyobb, tizenkilencszer népesebb ország ötszáz évét – már csak azért is nehéznek ígérkezett, mert az az ország, melynek két legtávolabbi városa között akkora a távolság, mint Kelet-Brazília és Dél-Spanyolország között, szükségszerűen heterogén, így egyszerre kapnak helyet benne „a föld őskorát idéző hegyek, őserdők és modern világvárosok, a kőkorszaki életmódot folytató indián törzsek és a technika minden vívmányát élvező milliomosok”.⁴ Mindeközben pedig illetl kielégítenie a történettudomány szintén egyre heterogénebb metodikát alkalmazó és érdeklődési körű kutatóit és olvasóit is, akik számára a történelem nem csak a politikátörténetet jelenti.

A heroikus, állandó mérlegelést igénylő feladatot (vajon mit hagyjak ki?) ugyanakkor Fausto kiválóan oldja meg. A fő kronológiai vonalat adó politikátörténet mellé jól adagolja az azt magyarázó társadalom- és gazdaságtörténetet (időnként felvillantva a historiográfiai vitákat is), és folyamatosan kontextualizálja a történéseket az észak- és latin-amerikai, valamint az európai folyamatokra kitekintve. A terjedelmi korlátok ellenére – legalábbis a kötet döntő részében – ügyel arra, hogy az egyes történelmi szereplők ne csak nevek maradjanak, s arra is nagy figyelmet fordít, hogy a kötet – adatgazdagsága mellett – olvasmányos maradjon. Külön ki kell emelni, hogy a könyv viszonylag zárt egészet alkot, így nagyon csekély az elvarratlan szálak száma: a történések okainak keresésekor nincsenek levegőbe szórt utalások, a hivatkozások legfeljebb a könyv korábbi részeire mutatnak vissza – az esetleges visszakeresésekhez ugyanakkor jól jött volna egy név- és tárgymutató, ami például az angol kiadásban kifejezetten segíti a kötetet tankönyvként használó vagy az esetleg csak egy-egy meghatározott korszakra kíváncsi olvasót.

Egy, az USA-hoz hasonlóan szövetségi államokra bomló, kontinensnyi ország történetének esetében nagy kérdés az egyes régiók, államok szerepének súlyozása. Mindezt már csak azért is ki kell emelni, mert a gyenge infrastruktúra, a hatalmas kiterjedés és az alacsony népsűrűség miatt ezek a regionális kötődések sokáig, és részben még ma is, sokkal erősebbek a nemzetiéknél (népszerű példái ennek a magukat tagállamuk nevével megkülönböztető futballisták, Juninho Pernambucano vagy Ronaldinho Gaúcho). Elég, ha csak arra gondolunk, hogy a homogén nemzet legfőbb propagátora, a 20. századi Brazília legmeghatározóbb egyénisége, Getúlio Vargas is fontosnak tartotta déli származását hangsúlyozni 1930-as Rióba vonulásakor, ahová 3000 gaúcho társaságában, nagy karimájú marhapasztorkalapban érkezett meg.

A kötet terjedelmi korlátaiból adódóan elsősorban a fejlődés motorjait, az események fő mozgatóit emeli a középpontba. Európában szokás ezeket a területeket sikerregióknak vagy szuperrégióknak hívni – például Katalóniát, Lombardiát, Baden-Württembergert értve ez alatt –, amelyek Brazília esetében kétséget kizáróan Rióra és São Paulóra, a tejeskávés-korszak végéig pedig rajtuk kívül Minas Geraisra terjednek ki. A sajátos arculattal rendelkező régiókra és államokra való folyamatos hivatkozás miatt ugyanakkor nagyon nagy szükség lett volna egy az államhatárokat tartalmazó, a magyar kiadásban szereplőnél kevésbé míves, de modernebb térképre.

Egy recenzió keretei között részletes gazdaság- vagy politikátörténeti elemzésbe nem bocsátkozhatunk, a mozaikosság elkerülésére ugyanakkor két olyan szempontot is használhatunk, amivel a teljes brazil történelmet átfoghatjuk: ezek a folyamatosság-megszakítotttság, illetve a regionális történelemben való beágyazottság egymást kiegészítő szempontjai. A brazil történelem kötetben tárgyalt fél évezredének (a könyv a gyarmatosítás előtti időszakot nem taglalja) egészére nagyjából inkább a kontinuitás, mint a diszkontinuitás

4 Kulin Katalin: *Mítosz és valóság*: Gabriel García Márquez. Akadémiai, Bp., 1977. 29.

jellemző, ugyanakkor a legbővebben elemzett 20. század folyamatos törésekkel, ellentmondásokkal, cikázó irányváltásokkal és kiéleződő konfliktusokkal terhelt. Az egész Latin-Amerika esetében igen gyakran homogén tömbként kezelt gyarmati időszakot jelentősen csupán az Ibéri Unió időszaka törte meg, mikor a portugál trón a spanyol Habsburgok kezébe került, ami száznál is több fokos külpolitikai fordulatot s ennek eredményeképp jelentős holland betöréseket okozott.

A teljes térséget fejtetőre állító latin-amerikai függetlenségi harcok ugyanakkor Brazíliát megkímélték, az anyaországról való leválás nem erőszakos úton, hanem egy olyan folyamat végén következett be, „amely ugyan hozott néhány változást, de sok minden ugyanúgy maradt, ahogy a gyarmati korszakban volt” (71. p.). Ugyanakkor a leválás feltételül szabott kártérítés – gyakorlatilag a portugál államadósság átvállalása – ugyanúgy a brit kölcsönök és a gazdasági függés felé terelte az új államot, mint a többi latin-amerikai országot. Ennek ellenére jelentős különbségek is mutatkoztak, mert Brazília nem demokráciával, hanem császársággal váltotta fel a gyarmati rendszert (1822), és a többi országgal ellentétben a rabszolgaságot sem szüntették meg egyhamar, csak több fokozatban, 1888-ra (nem melleleg erős angol nyomásra), így a folyamat végigkísérte a császárság teljes korszakát. Ugyanakkor viszonylag békés volt az átmenet a nagyjából 1845-re megszilárduló és az 1870-es évektől hanyatló császárságból a köztársaságba.

A változások békés lefolyása a 20. században már egyre kevesebbszer volt jellemző. A problémák gyökerei a század első felében az oligarchák politikába is begyűrűző hatalmából, a katonaság fontos szerepéből, a kávé-monokultúra okozta exportfüggőségből és az így kialakult egyenlőtlen társadalomszerkezetből fakadtak, ami különösen a század második és harmadik negyedében eredményezett roppant fragmentált és ellentmondásos fejlődési utat. E vérzivataros évtizedekben Brazília nagyon sok szempontból másolta a szomszédok politikai rendszereit és módszereit (például Vargas Uriburu vagy Juan Perón populista modelljét) vagy gazdasági pályáját (például az importhelyettesítő iparosítást, majd az azt követő kifelé fordulást). Arra azonban szinte csak a Juscelino Kubitschek-érában volt példa, hogy a jelentős gazdasági fejlődés demokratikus körülményekkel fonódott volna össze.

Az 1980-as évek közepéig a hosszabb, politikátörténetileg összefüggő korszakok autoriterek (az 1964–1985 közötti katonai rezsim), vagy egyenesen diktatórikusak (Getúlio Vargas 1937–1945 közötti periódusa). A század második felének permanens válságaiban része van annak is, hogy az autóipar Kubitschek, majd a katonai rezsim alatti fellendülése olyan koncentrált és nagyszámú munkástömeget teremtett, amely az erős szakszervezeti mozgalom (innen kerül majd ki a sikerelnök: Lula, Luiz Inácio da Silva is!) segítségével egyre inkább képes volt artikulálni problémáit. A gazdasági nehézségek azonban csak nem akarnak megszűnni (például az egyre súlyosbodó, néha évi kétszáz százalékos feletti infláció, amely éppen a munkásokat sújtja leginkább). Brazília nagy paradoxona tehát az, hogy a legnagyobb fejlődést hozó század – amelyet az írni-olvasni tudás növekedése, a meredeken emelkedő GDP, a születéskor várható élettartam növekedése stb. jellemez – a legnagyobb, legtüredezettebb, alkotmányokban és politikai rendszerekben legheterogénebb, s legkevésbé kontinuus is egyben. A kiemelkedően magas jövedelemkoncentráció és a nagy társadalmi szakadékok eltüntetése ugyanakkor már egy új század, regisztrálása pedig majd egy új kötet feladata.

Zelei Dávid